

HRVATSKI OTOCI – ENIGME, APSURDI I DIHOTOMIJE

Josip Faričić

Josip Faričić

Odjel za geografiju Sveučilišta u Zadru

Franje Tuđmana 24, 23 000 Zadar

jfaricic@unizd.hr

<https://www.doi.org/10.17234/9789533791968.04>

Uvod

Hrvatski otoci s pripadajućim morskim prostorom su područje višestrukih kontakata među kojima neki rezultiraju konfliktima. Dinamičan su sustav stalnih mijena pod utjecajem različitih prirodnih te antropogenih čimbenika i procesa. Odnos čovjeka i prirode na otocima se zbiva u specifičnim okolnostima dodira osjetljivih ekosustava krša i Jadranskog mora, sredozemne klime i živoga svijeta velike raznolikosti, tradicionalnih oblika gospodarenja i industrijskih razmjera eksploatacije prostornih resursa, danas ponajprije onih pod egidom turizma (Čuka i Faričić, 2020). Bez obzira na to kojoj županiji, odnosno obalnoj regiji pripadaju, hrvatski otoci funkcioniraju kao periferija u odnosu središta u kojima se zbivaju najintenzivniji društveno-gospodarski procesi te u kojima se osmišljavaju i donose razvojne strategije i planovi te prostorno-planski dokumenti. To se ublažava recentnim implementacijama načela inkluzivnosti i participativnosti pri čemu su različiti otočni dionici (predstavnici jedinica lokalne samouprave, gospodarstva i civilnog društva) uključeni u radne skupine za donošenje razvojnih planova na nacionalnoj i županijskoj razini.

Predmet istraživanja koje je rezultiralo ovim radom jesu hrvatski otoci, a razmotreni su uzimajući u obzir enigme, apsurde i dihotomije kojima su prožeti. Cilj je utvrditi najčešće dvojbe i nepoznanice koje otežavaju oblikovanje jedinstvene tipologije, odnosno klasifikacije i kategorizacije otoka, ponajprije

onih naseljenih, a zatim i planiranje njihovoga društveno-gospodarskog razvoja te provedbu planiranih aktivnosti. Korištenjem različitih izvora prostornih podataka i znanstvene literature te na temelju vlastitih višegodišnjih terenskih istraživanja otoka utvrđeni su osnovni problemi koji otežavaju jedinstven ili bar ujednačen pristup njihovim osnovnim prostornim odrednicama. Tekst je upotpunjen grafičkim prikazima: tri karte koje je uz autora izradio doc. dr. sc. Tome Marelić s Odjela za geografiju Sveučilišta u Zadru (Sl. 1., 2. i 3.), dva isječka s Google Eartha dostupna u slobodnom pristupu (Sl. 4 a i 4 b) te sedam fotografija koje je iz zrakoplova snimio fotograf Boris Kačan (Sl. 5., 6., 7., 8., 9. 10 a i 10 b) i bezuvjetno ih ustupio za objavljivanje.

Premda se naizgled čini suvišnim dovesti u pitanje polazišta za istraživanje hrvatskih otoka kao i planiranje te provedbu javnih politika na / o otocima, (još uvijek) nije posve jasno ili nije poznato:

- o kojem je prostoru riječ s obzirom na elementarnu definiciju otoka
- koliko u Hrvatskoj ima otoka?
- koliko stanovnika živi na otocima?
- koliko je naseljenih otoka?
- jesu li točni podatci popisa stanovništva, a ako nisu zašto je to tako?
- tko sve čini demografski / društveni i gospodarski kontingent otočana?

Hrvatski otoci su još uvijek, unatoč brojnim znanstvenim istraživanjima i recentnim sustavnim pristupima u okrilju javnih politika, obavijeni maglom enigmi koja pridonosi stranputicama i poteškoćama u identifikaciji, sistematizaciji i razlučivanju. Raspršivanje tih magli umnogome je otežano nesuglasjima i apsurdima koji proizlaze iz:

- različitih perspektiva s izraženih dihotomijama: otočna i kopnena, lokalna i državna, partikularna i javna, održiva i utilitarna;
- razmatranja u različitim mjerilima i po različitim kriterijima te s različitim nakanama;
- različitih percepcija otočnoga prostora koji rezultiraju različitim prividima i imaginacijama (od onih utopijskih – čak i islomanijskih – do onih distopijskih).

Otok i otočnost nisu samo geografske kategorije. Česte su teme u književnosti, bez obzira naslanja li se umjetnička imaginacija na neki stvarni prostor ili se fikcija oblikuje bez ikakvih neposrednih referenci na fizički prostor već se otok uzima kao misaoni koncept poput znamenite *Utopije* Thomasa Morea iz 1516 i *Concrete Islanda* Jamesa Grahama Ballarda iz 1974. P. Kincaid prenosi Ballardove misli iskazane u jednom razgovoru u kojemu je taj engleski književnik istakao: „The island is a state of mind“ (Kincaid, 2007: 462).

Kao jedan od preduvjeta za kvalitativni iskorak u proučavanju otoka, a zatim i osmišljavanju njihovoga razvoja nameće se prepoznavanje i uvažavanje otočnog identiteta kao ključne sastavnice otočnosti. Otočnost je kompleksan fenomen koji se ne može jednoznačno vrednovati bez obzira na „precizne“ znanstvene definicije i zakonske odredbe. Primjerice, usitnjenost, raspršenost i udaljenost otoka od gravitacijskih centara moći mogu se istodobno, naizgled apsurdno, tretirati kao:

- prokletstvo¹ pri čemu prostorna perifernost pridonosi društvenoj i gospodarskoj marginalnosti (paralelizam morfostruktura proporcionalan je paralelizmu intenziteta marginalnosti: što je otok udaljeniji od kopna te što je manji i slabije nastanjen, veća je mjera njegove marginalnosti s popratnim procesima među kojima je posebno istaknuta depopulacija koja utječe na promjenu otočnih funkcija pa takvi otoci umjesto radno-rezidencijalnog sve više postaju prostor odmora i rekreacije; usp. Faričić i dr., 2010);
- blagoslov pri čemu manji intenzitet društvenih i gospodarskih aktivnosti pridonosi očuvanju ekosustava i tradicionalne kulture kao dvaju bitnih nositelja otočnog identiteta.

Pojam *izolacija* etimološki vezan uz otok (tal. *isola* – otok) uobličava se u elementarnu činjenicu koja umnogome označava otoke, štoviše definira ih u njihovoj biti unatoč tome što se morem kao medijem komunikacije ostvaruju višestruke veze otočana s okolnim otočnim i kopnenim prostorima, a dometi tih veza nisu omeđeni političkim ili administrativnim granicama, već ih, zahvaljujući različitim pomorskim aktivnostima, prostornim obuhvatom višestruko nadmašuju. Svakako, otočnost je umnogome povezana uz perifernost. U tom kontekstu M. Deidda navodi da se otočnost može razmatrati „as a permanent phenomenon of economic and social peripheralization that prevents islands to reach the goals of sustainable development that are reached by the mainland“ (Deidda, 2016: 107). Čak i ako na otocima, poput većih hrvatskih, postoji vlastita nadležnost jedinica lokalne samouprave, perifernost je konstanta u svakoj otočnoj razvojnoj formuli. Naime, u nadležnosti tih samouprava nije kreiranje sveobuhvatnih razvojnih politika niti rješavanje sistemskih problema. Štoviše, često je upravno-teritorijalna usitnjenost zapreka komplementarnom razvoju koji bi se trebao temeljiti na sinergiji pojedinačno raspršenih prirodnih i ljudskih resursa.

Kada je riječ o perifernosti, ona može biti fizička (geografska) i simbolična (misaona), pri čemu je simbolična povezana uz fizičku. Na razini modela mo-

¹ S. A. Royle 2001. pišući o otočnosti i geografiji malih otoka apostrofira „tiraniju udaljenosti“.

guće ju je razmatrati u okvirima Newtonove formulacije gravitacije pri čemu su važne dvije varijable: 1) udaljenost jezgre i periferije, i 2) mase (iskazane u broju stanovnika, prostornim resursima, centralno-mjesnim funkcijama i dr.) jezgre i periferije. Udaljenosti koji se izražavaju u okvirima euklidske geometrije danas su sve manje važne, a do izražaja dolaze udaljenosti iskazivane u mjernim jedinicama za vrijeme. Pritom su otočani u neusporedivo lošijem položaju kada je riječ o incidentnim, tj. hitnim zdravstvenim situacijama jer rasponi mjernih jedinica za vrijeme nisu dovoljno kratki (tzv. zlatni sat) za intervencije koje pospješuju pozitivan ishod, posebno u slučaju vremenskih neprilika koje otežavaju ili posve onemogućuju plovidbu između otoka i kopna te manevriranje brodova u lukama čime se produljuje vrijeme putovanja.

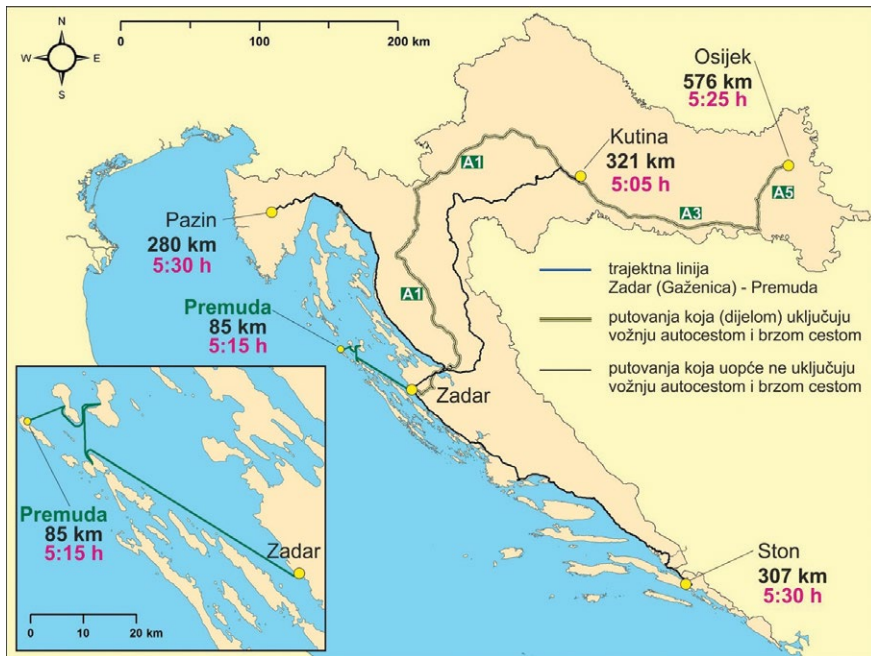
U svakoj situaciji putniku – bilo da je riječ o otočaninu ili o posjetitelju otoka – nije važno kolika je udaljenost od luke na kopnu do luke na otoku iskazana u kilometrima i nautičkim miljama, već je relevantniji podatak koliko dugo traje putovanje između tih luka. Ta duljina ne ovisi samo u brzini plovidbe koja je u vezi s tehničkim specifikacijama broda već ovisi i o geomorfološko-oceanografskoj zahtjevnosti maritorija te o trenutačnim meteorološkim (ne)prilikama. Izvjesnost očekivanog trajanja putovanja morem manja je od one na kopnu, a samo je približno određena plovidbenim redom. Nije potrebno posezati za drugim razlikama u kopnenom i pomorskom putničkom prometu u odnosu na mogućnost korištenja različitih prijevoznih sredstava i učestalost linijskoga putničkog prometa. Već pri usporedbi udaljenosti i trajanja putovanja na moru putničkim brodovima i trajektima te zakonski dopuštenim brzinama vožnje cestama na kopnu (Sl. 1., 2. i 3.), dobivaju se podatci koji zorno upućuju na posebnost otoka u odnosu na njihovu (ne)dostupnost.

Slika 1. Kamo se može stići za sat i pol vremena? (Autori: T. Marelić i J. Faričić)

Slika 2. Kamo se može stići za dva i pol sata? (Autori: T. Marelić i J. Faričić)

Slika 3. Kamo se može stići za pet sati? (Autori: T. Marelić i J. Faričić)

Što su otoci i koliko ih u Hrvatskoj ima?

Otoci nisu (samo) fizičko-geografski već (i) društveni konstrukt. Uostalom to vrijedi za sve prostore, ovisno na kojoj razini i s kojeg motrišta se razmatraju, ne ulazeći ovom prigodom u problematiku Sojinoga trećeg prostora, odnosno njegovo razmatranje prostora i prostornosti koji se *per analogiam* može prenijeti i na razmatranje otoka i otočnosti (usp. Soja, 1999., 2008.). Uvriježeno ih se definira s kopnenog motrišta, pri čemu su to dijelovi kopna sa svih strana okruženi morem. Primjerice, u Elsevierovom *Geografskom rječniku* otok je „an area of land completely surrounded by water“ (Kotlyakov i Komarova, 2007: 384), a u Willeyevom *Fizičko-geografskom rječniku* P. A. Furley otoke definira kao „land surfaces totally surrounded by water“ uz dodatak da su „smaller in size than the smallest continent (Australia)“ (Furley, 2016: 299). U najopsežnijem geografskom rječniku priređenom na hrvatskom jeziku, onom A. Cvitanovića, otok se definira kao „dio kopna uvijek okružen vodom, odnosno morem“ (Cvitanović, 2002: 360). To je, valjda, toliko podrazumijevajuće, da u Oxfordovom *Geografskom rječniku* uopće nema natuknice *island* (iako se leksikografski objašnjavaju pojmovi *island arc* i *island biogeography*; Mayhew, 2015: 278). No, je li baš sve posve jasno u vezi definicije otoka. Možda jest ako ih se definira vizualno, polazeći

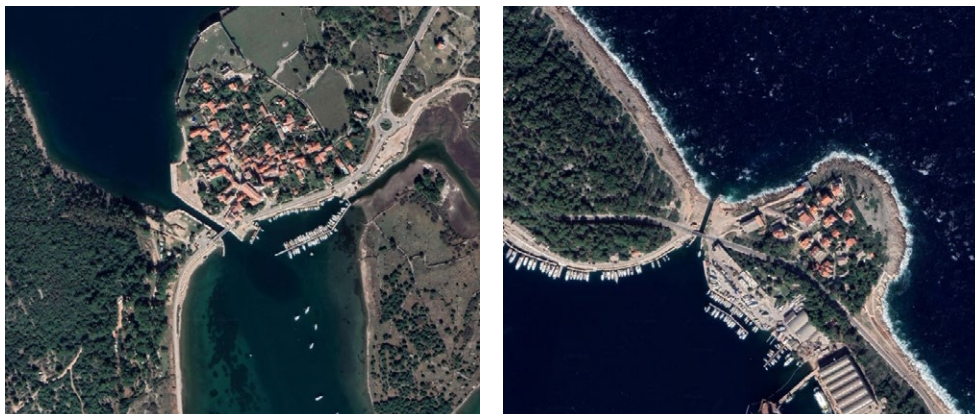
od njihove fizionomije, i kada se u obzir uzima isključivo obalna crta, pri čemu bi za definiciju otoka bila referentna ona koja je određena najvišom razinom mora.² Međutim, ako se otok s okolnim vodenim, odnosno morskim prostorom promatra funkcionalno, uzimajući ih kao dijelove istoga sustava, onda je diferencijacija kopna i otoka mnogo teža. Gillis stoga s pravom poentira: „The distinction between islands and mainlands is ... an arbitrary one, good to think with but difficult to demonstrate from physical geography itself. Islands and mainlands belong to the same geological, biological, and cultural continuum“ (Gillis, 2004: 118).

Polazeći od leksikografski verificirane vizualne distinkcije (kontinentskog) kopna i otoka, mnogi su znanstvenici brojali hrvatske otoke i svako brojanje je povećalo njihov broj (primjerice, Rubić, 1952; Stražičić, 1997; Duplančić Leder i dr., 2004).³ Uglavnom ih nije stvarno bilo više, nego je mjerilo istraživanja bilo krupnije, a kriteriji drugačije definirani s obzirom na njihovu površinu. U *Zakonu o otocima* (Narodne novine, NN 116/18, 73/20, 70/21) i u *Registru otoka* (URL 1) navodi se broj od 1244 otoka, otočića hridi i grebena, ali taj podatak nije znanstveno verificiran. Naime, u članku T. Duplančić Leder i dr. (2004.) navedeno je da Hrvatska ima 1246 otoka, otočića, hridi i grebena. Taj koautorski tim među hrvatske otoke nije uvrstio Veli i Mali Školj pokraj poluotoka Klek premda su oni stoljećima bili dio Dubrovačke Republike, a zatim i država koje su taj prostor uključile u regionalne / pokrajinske granice Dalmacije. Isti je koautorski tim otok Lošinj podijelio na dva otoka (Veliki Lošinj i Mali Lošinj što ne treba poistovjećivati s naseljima Veli Lošinj i Mali Lošinj), argumentirajući taj postupak činjenicom da je Lošinj na razini mora podijeljen na dva dijela kanalom Privlaka, neznatno užim od Osorskog tjesnaca koji dijeli otoke Cres i Lošinj (Sl. 4.). Polazeći od mitskog fratricida i fragmentacije Apsirtova tijela kojom je

² Pritom je važno istaknuti da razina mora nije statična kategorija. Ona je dugoročno geološki promjenjiva zbog geoloških i klimatskih procesa, a dnevno se mijenja zbog periodičnih izmjena morskih mijena i promjena tlaka zraka.

³ Broj jadranskih otoka, posebno onih u pročelju današnje hrvatske obale, bio je predmet interesa i među antičkim geografima te kasnijim autorima geografskih i kartografskih sinteza. Znakovit je u tom smislu navod španjolskoga kraljevskog kozmografa Alonsa de Santa Cruzu koji je oko 1560. u Općem izolaru svih otoka svijeta (*Islario general de todas las islas del mundo*) dva poglavlja posvetio sklavonijskim, tj. hrvatskim otocima (*Yslas junto a la Esclavonia*). A. de Santa Cruz u prvom odlomku najprije navodi: „Kao što reče Plinije, bezbrojni su otoci uz obalu Ilirika, zbog prirode mora i obale razvedene i prepune zaljeva...“ pa nastavlja „...u prikazu i oslikavanju ovih otoka slijediti ćemo Plinija u dijelovima u kojima se njegove tvrdnje podudaraju sa Strabonovima i Pomponijevima i navesti samo one koji su tu i danas, naime, ni približno ih nema tisuću kao što on tvrdi (iako njegove riječi možemo shvatiti i tako da ih ima mnogo, ne točno tisuću), navodeći samo otoke koji su danas naseljeni i koje spominju Ptolemej i drugi“. Taj Santa Cruzov tekst je sa španjolskoga na hrvatski jezik prevela Ivana Lončar s Odjela za hispanistiku i iberske studije Sveučilišta u Zadru na čemu joj zahvaljujem.

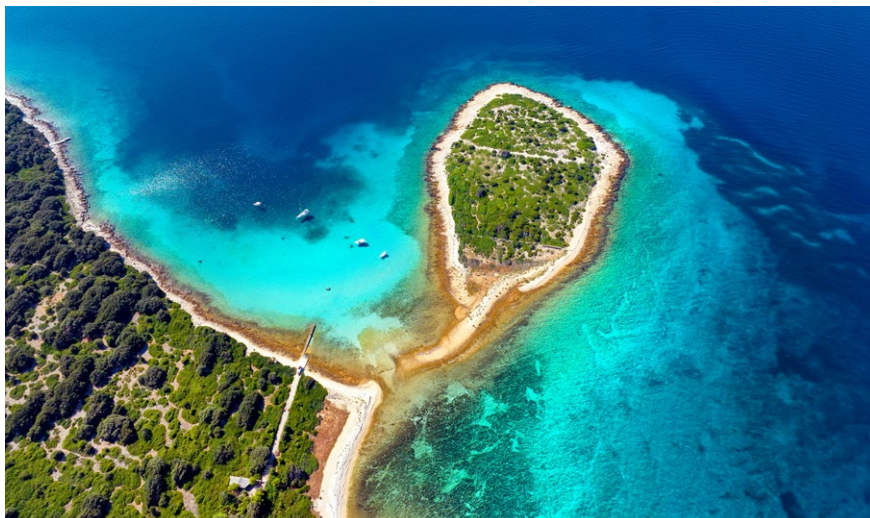
Slika 4. Apsirtov usud fragmentacije – Cres i Lošinj: jedan, dva ili tri otoka:
 a) Osorski tjesnac između Cresa i Lošinja; b) Kanal Privlaka u Malom Lošinj
 (Izvor: Google Earth, 2023.)

njegova sestra Medeja brutalno usporila potjeru njihova oca kolhidskog kralja Ejeta za Jazonom i Argonautima koji su bježali s ukradenim zlatnim runom, stari su Grci kvarnerske otoke nazvali Apsirtidima (usp. Kozličić, 1990). Očito je Apsirtov usud da se taj otočni prostor i dalje usitnjava iako je funkcionalno, posebno u pogledu prometa, sve više integriran.

Rezultati istraživanja T. Duplančić Leder i dr. iz 2004. temeljili su se na prikazima otoka na *Topografskoj karti Republike Hrvatske* u mjerilu 1:25.000. Na karti u tom mjerilu zbog stupnja poopćivanja geografskog sadržaja nisu prikazane sve hridi.⁴ Na to, uz ostalo, upućuju rezultati istraživanja utemeljenih na primjeni suvremenih geoprostornih tehnologija pa su tako, primjerice, u akvatoriju zadarskoga otoka Iža utvrđene dvije hridi (Sika površine 48 m² i Garofulin površine 10 m²) koje nisu obuhvaćene popisom otoka iz 2004. Zasiurno u hrvatskom dijelu Jadrana ima još mnogo takvih hridi, a s obzirom na trendove izdizanja razine mora koja je posljedica klimatskih promjena (globalnog zatopljenja) te geološke dinamike i tektonike, sve je izvjesnije da će takvih manjih otočnih jedinica biti sve više, posebno kada dođe do potapanja uskih spona (prevlaka) između rtova i malih poluotoka s otocima i s kopnom. Dobar primjer za to je Punta Šipa na otoku Maunu smještenom zapadno od otoka Paga. S obzirom na prikaz na topografskoj karti u mjerilu 1:25.000 riječ je o rtu, a tako je zabilježeno i u lokalnoj toponimiji (Oštarić, 2011: 357). Međutim, fotograf Boris Kačan snimio je iz zrakoplova taj prostor iz čega je posve razvidno da je Šip zapravo otočić, a ne rt (Sl. 5.).

⁴ U tipologiji otoka razlikuju otoke, otočiće te hridi i grebene. Hridi i grebeni, po njima, su svi dijelovi kopna okruženi morem čija je površina manja od 0,01 km² (10 000 m²), ali nije postavljena donja granica površine geomorfološkog oblika okruženog morem (Duplančić Leder i dr., 2004).

Slika 5. Šip pokraj otoka Mauna (Snimio: Boris Kačan, 2023.)

T. Duplančić Leder i dr. (2004) među otoke uključili su premoštene otoke Krk, Pag, Vir, Murter, Trogir (imenujući ga nesnimom Otok) i Čiovo, ali nisu uvrstili Nin i Tribunj (kao i nekoliko manjih poput Kaštilca u Kaštel Gomilici; Sl. 6. i 7.) koji su također na razini mora posve okruženi morskom vodom, a s kopnom su spojeni mostovima. Premošteni otoci na razini mora i dalje su posve okruženi morem, ali u funkcionalnom smislu sastavni su dio kopna. Stoga ih je uputno nazivati pseudo-otocima i ne bi ih se smjelo posve izjednačiti s otocima koji nemaju takve spone sa susjednim kopnom. Njihovi su socio-ekonomski po-

Slika 6. Tribunj je otočić koji je s kopnom povezan mostom i nije uključen u Registar otoka (Snimio: Boris Kačan, 2014.)

Slika 7. Kaštilac u Kaštel Gomilici (Snimio: Boris Kačan, 2017.)

kazatelji i trendovi umnogome drugačiji od ostalih otoka – ako nisu pozitivni onda su negativne inklinacije znatno blaže (Faričić i Mirošević, 2014.).

Očito broj hrvatskih otočnih jedinica nije definitivan jer su izvori na temelju kojih se utvrđuje različiti, a različiti su i kriteriji po kojima znanstvenici definiraju otoke. K tome, temporalnoj varijabilnosti tog broja pridonose prirodni i antropogeni procesi. Postavlja se, ipak, pitanje što s motrišta razvojne politike i zakonske regulative znače podatci o broju otoka, otočića i hridi, posebno ako ne postoje pravne i političke pretpostavke te potrebe za ustoličenje hrvatskoga Rockalla?⁵

Mnogi današnji poluotoci tijekom prošlosti bili su otoci koji su nasipima spojeni s kopnom (npr. Rovinj, Zadar, Primošten, Školjić / Kopara u Rogoznici i dr.), a tako su tretirani i najnoviji antropogeni zahvati kojima se neke hridi i grebeni spojeni s kopnom ili matičnim otokom i tako su izgubili svoju otočnost (npr. Pohlib pokraj uvale Triluke u Zaglavu valobranom je spojena s Dugim otokom, a Školjić između uvala Lučica i Podvršak je nasipom spojen s Murterom). Međutim, poluotok Pelješac se, u smislu provedbe javnih politika usmjerenih prema unaprjeđenju društveno-gospodarskog stanja na otocima, tretira kao otok (u čl. 2 te u čl. 15 *Zakona o otocima*). To je u nesuglasju s poimanjem *otočnosti* s obzirom na to da je ona u istom zakonu definirana kao „skup geografskih, društvenih,

⁵ Rockall je hrid površine 784,3 m² temeljem čijeg svojatanja je Ujedinjeno Kraljevstvo proširilo svoju jurisdikciju u formi teritorijalnog mora na prostor koji okružuje taj kamen u Atlantskom oceanu kružnicom polumjera 12 nautičkih milja, a k tome dodatno proglašavajući oko tog prostora područje isključivoga ekonomskoga pojasa (Brown, 1978).

gospodarskih i ekoloških posebnosti proizašlih iz potpune okruženosti morem“. Pelješac nije potpuno okružen s morem, a nakon donošenja *Zakona o otocima* sagrađen je Pelješki most koji ga je još čvršće povezo s kopnom.

Među hrvatske otoke nisu uvršteni neki antropogeni oblici koji fizionomijom odgovaraju definiciji otoka. Ti tehnogeni elementi reljefa dio su geografske stvarnosti ne samo zbog njihove gospodarske važnosti, već zbog činjenice da se postupno integriraju u obalne ekosustave. Primjer takve novotvorine jest otočić u marini Frapa u Rogozničkom zaljevu koji je mostom povezan s kopnom u neposrednoj blizini Zmajeva oka.

Slika 8. Poluotoci i otoci u Rogozničkom zaljevu: nekadašnji otočić Školjić (Kopara) s kopnom je povezan nasipom i tako pretvoren u poluotok (desno); umjetni otok u marini Frapa (lijevo) (Snimio: Boris Kačan, 2017.)

Slika 9. Umjetni otok u marini Frapa (Snimio: Boris Kačan, 2017.)

Imena otoka

Jedno od najvažnijih polazišta u definiranju otočnog prostora jesu imena tih geografskih objekata.

Pravilnikom o registru geografskih imena (prilog Katalog geografskih objekata) izdvojena je objektna grupa „Otoci i poluotoci“. Objektna grupa „Otoci i poluotoci“ obuhvaća otoke, poluotoke, hridi i grebene, s tim da su navedene i opisane sljedeće vrste imenovanih objekata: *otok, otočić* (školj, šknoj, školjić, školjić), *otočna skupina, poluotok, rt, greben* (sika, sičica), *hrid, plaža i obala*.

U okviru svojega djelovanja, tj. u službenoj uporabi, Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije u skladu s člankom 6. *Zakona o otocima* vodi *Registar otoka* koji uključuje i njihova geografska imena. Popis otoka i otočića prikazan je u Prilogu 1. *Zakona o otocima* i kao takav preuzet u *Registar otoka*. Ta imena stoga imaju status službenih imena. Međutim, znanstvenim istraživanjima arhivskih dokumenata i starih karata utvrđena su mnoga povijesna imena otoka, otočića, grebena i hridi, dok su terenskim jezikoslovnim istraživanjima utvrđena brojna lokalna (mjesna) imena (Skok, 1950; Skračić, 1996; Šimunović, 2005). Stoga je potrebno u obzir uzeti višeiemenost, odnosno činjenicu da se uz toponimski lik koji se koristi kao službeno ime prakticira sinkronijska upotreba drugih toponimskih likova (Skračić, 2009; Crljenko i Faričić, 2022).

Potrebno je napomenuti da u stručnoj terminologiji prevladava razlikovanje hridi i grebena na način da su hridi uvijek iznad razine mora, a grebeni tijekom visokih voda morskih mijena (plime) ispod razine mora (usp. Cvitanović, 2002: 172 i 191). Međutim, u hrvatskoj otočnoj toponimiji imenom Grebeni imenovane se otočne jedinice nedaleko od Silbe, a imenom Greben jedna otočna jedinica nedaleko od Dubrovnika koje su uvijek iznad razine mora (primjerice, silbenski Zmorašnji Greben visok je 48 m, Srednji Greben 58 m, a Južnji Greben 38 m, dok je dubrovački Greben visok 29 m). No, na toj imensko-leksičkoj zbruci ne završavaju toponimijske nedaće. U službenim dokumentima, uključujući topografske karte, pomorske karte i katastarske planove, sva imena otoka nisu pisana u pravopisno i gramatički standardnoj pridjevno-imeničkoj formuli, osobito kada je takav sintaktički raspored potvrđen i na terenu. Tako, primjerice, lokalno stanovništvo koristi pravopisno i gramatički standardnu pridjevno-imeničku formulu pa koristi ime otočića Vela Kurba, a ne službeno ime Kurba vela, ime Mala Kurba, a ne Kurba mala, ime Gornja Aba, a ne Aba gornja, ime Donja Aba, a ne Aba donja.

Neki otoci imaju više imena što je posljedica činjenice da su ih istodobno imenovali pripadnici različitih susjednih otočnih zajednica ili su se dijakronijski

za isti otok nizala različita imena (npr. Pinizelić, Sika, Tovar i Tovarnjak; Ošljak i Lazaret; Galevac i Školjić, Grulović i Stenjak). Kada je i gdje je moguće bilo bi dobro zabilježiti sva ta imena, dajući prednost onomu koje je zabilježeno na pomorskim i drugim službenim kartama radi pojednostavljivanja jezične komunikacije.

Ostaje otvorenim pitanje kako imenovati otoke ako se u svakidašnjoj upotrebi redovito prakticira toponimski lik koji nema status službenog imena (npr. Kalamota umjesto Koločep, Drvenik umjesto Drvenik veli, Ploča umjesto Drvenik mali). Ako bi polazište bilo isključivo uvažavanje otočana, stanovnika koji su nositelji otočnoga identiteta, onda ne bi bilo dvojbe. Međutim, višedesetljetna uporaba službenoga toponimskog lika u upravi i drugim društvenim i gospodarskim sektorima omogućila je široku diseminaciju tih geografskih imena i veći broj korisnika u odnosu na izvorne govornike. Uporabu dvaju imena tih otoka stoga nije moguće izbjeći.

Stanovništvo otoka

Uprava za otoke pri Ministarstvu regionalnog razvoja i fondova Europske Unije vodi evidenciju o 50 naseljenih otoka. Pri tome se referiraju na Državni zavod za statistiku. Taj broj ne odgovara u potpunosti stvarnom stanju jer naseljenim otocima nisu pridružena tri otoka s višestoljetnim i stalnim samostanskim zajednicama (Košljun pokraj Punta na otoku Krku, Galevac ili Školjić pokraj Preka na otoku Ugljanu te Badija pokraj Korčule na istoimenom otoku). K tome, Državni zavod za statistiku u popisu naselja vodi Palagružu, na kojoj 2021. nije popisani niti jedan stanovnik. Istodobno se među naseljima ne navodi Vela Sestrica pokraj Dugog otoka. Međutim, Palagruža i Vela Sestrica imaju stalne svjetioničarske posade koje imaju obvezu i stalnog meteoroloških motrenja jer se na tim otocima nalaze meteorološke postaje. To su, dakle, naseljeni otoci. Među naseljenim otocima nije registriran ni Vrnik pokraj Lumbarde na otoku Korčuli iako je više izvora koji potvrđuju da je Vrnik stalno naseljen (URL 2 i 3).

Slika 10. Otočići koji nisu uvršteni među naseljene otoke: a) Školjić pokraj Preka s franjevačkim samostanom u kojemu trenutačno žive dva redovnika (nekada ih je bilo mnogo više) (Snimio: Boris Kačan, 2021); b) Vela Sestrica sa stalnom svjetioničarskom posadom (i meteorološkom postajom) (Snimio: Boris Kačan, 2017).

Neka otočna naselja su čudnovati birokratski konstrukti. Naime, kada bi se bez zadržke uzeli svi podatci Državnog zavoda za statistiku dobiveni obradom popisnog materijala iz Popisa stanovništva, kućanstava i stanova iz 2021.⁶ ostaje nerješivo nekoliko situacija.

1. Državni zavod za statistiku službeno registrira naselje Kornati (sic!). Kornati su otočna skupina, a ne naselje. Na otoku Kornatu ne postoji istoimeno naselje već nekoliko stanovnika živi u pojedinim otočnim uvalama (Vrulja, Kravljčića) kao i na drugim otocima iz te otočne skupine koja se nalazi u Općini Murter – Kornati.

2. Broj stanovnika otoka Čiova dobiven je zbrojem stanovnika naselja na tom otoku koja pripadaju trima jedinicama lokalne samouprave: Grad Trogir, Grad Split i Općina Okrug. Međutim, nije posebno prikazan dio stanovnika

⁶ Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. je proveden manjkavo zbog pandemije Covid-19 te metodološki i organizacijski lošega hibridnog popisivanja.

otoka Čiova koji pripadaju naselju Trogir koje se prostire na otočiću Trogiru, obližnjem kopnu i djeliću Čiova. Stoga je službeni podatak o broju stanovnika na otoku Čiovu manji od stvarnog stanja popisanih stanovnika na tom otoku.

3. Broj stanovnika otoka Murtera dobiven je zbrojem stanovnika naselja na tom otoku koja pripadaju dvjema jedinicama lokalne samouprave: Općini Tisno i Općini Murter – Kornati. Općina Tisno obuhvaća i naselja na obližnjem kopnu i tu nije problem jer ta kopnena naselja nisu uključena u broj stanovnika otoka Murtera. Međutim, naselje Tisno nalazi se i na otoku Murteru i na obližnjem kopnu. Stoga je službeni podatak o broju stanovnika na otoku Murteru veći od stvarnog stanja popisanih stanovnika na tom otoku.

Kontingentu otočnog stanovništva pripadaju brojne osobe koje su se popisale tako da bi ostvarile različite povlastice (ako je riječ o umirovljenicima imaju besplatna putnički brodski prijevoz, povlaštene cijene vode, besplatne dozvole za rekreacijski ribolov; neki to čine zbog izbjegavanja poreza na nekretnine). Ukupan broj tih administrativno zabilježenih stanovnika nije poznat, ali empirijski je to nedvojbeno utvrđena činjenica. Istodobno, demografskom kontingentu otočana pripadaju vikendaši koji žive pretežito u gradovima na susjednom kopnu. Međutim, oni društveno čine sastavni dio otočnih zajednica, posebno kada je riječ o redovitim vikendašima koji održavaju svoje posjede, sudjeluju u životu otočnih naselja i dr. Službeno nisu registrirani kao otočani, a bez njih život na otocima, posebno na onim malim na kojima čine znatan udio u otočnim zajednicama, bio bi gotovo nezamisliv. K tome, oni su sa stalnim stanovnicima otoka nositelji otočne kulturne baštine koja je depopulacijom ugrožena do razmjera potpunog nestajanja (Faričić i dr., 2013).

Umjesto zaključka: Poimanje otoka – od idealiziranja do marginalizacije

Proučavanje otoka i oblikovanje politika upravljanja razvojem tog dijela Hrvatske otežava činjenica da još uvijek postoje nejasnoće u vezi definiranja prostornog obuhvata kao i broja stanovnika. Zbog toga su često pogrešne analitičke podloge u strateškim i operativnim dokumentima kao i generalizacije koje ne uvažavaju posebnosti otoka. Kao jedna od posljedica tih propusta i pogrešaka bilo je donedavno indeksiranje razvijenosti otoka koje je bilo utemeljeno na odabranim pokazateljima statistički prikupljenima i obrađenima na razini jedinica lokalne samouprave. Mnogi mali otoci koji su dio jedinica lokalne samouprave sa sjedištem na susjednom kopnu ili većem otoku „utopljeni“ su u brojke koje upućuju na visoku razvijenost, unatoč tome što je riječ o prostorima koji pripadaju među najnerazvijenija područja u cijeloj državi.

Percepcija otoka ne ovisi samo o više ili manje kvalitetnim geografskim spoznajama već umnogome ovisi o perspektivi te o kvantitativnoj i kvalitativnoj udaljenosti s koje ih se promatra. Poimanje otoka kao rubnih cjelina urbanih regija (gdje god bilo središte iz kojega se otočni prostor promatra) može posrnuti u poopćivanje i pojednostavnjivanje s dva oprečna scenarija:

1) daleke mikrosvjetove je lakše uobličavati u utopijske ambijente ispunjene egzotikom i nadama, dok stvarnost bliskih urbanih centara asocira na distopijske motive opterećene gužvom, bukom, betonom i asfaltom te brojnim problemima koji umanjuju kvalitetu života;

2) periferne prostore koji se dovoljno ne poznaju s lakoćom je moguće previjeti, pa i omalovažavati te u različitim pogledima marginalizirati.

Literatura

- Brown, E. D. (1978). Rockall and the limits of national jurisdiction of the UK: Part 1, *Marine Policy*, 2 (3): 181-211.
- Brown, E. D. (1978). Rockall and the limits of national jurisdiction of the UK: Part 2, *Marine Policy*, 2 (4): 275-303.
- Crljenko, I. i Faričić, J. (2022). Toponymic twins: Polyonymy in Croatia. U: Loth, Ch.-R. (ur.), *Standardisation and the Wealth of Place Names: Aspects of a Delicate Relationship – Proceedings of the 6th International Symposium on Place Names 2021* (str. 167-189). Bloemfontein: Sun Media Bloemfontein.
- Cvitanović, V. (2002). *Geografski rječnik*. Zadar: Hrvatsko geografsko društvo – Zadar, Filozofski fakultet Zadar, Matica hrvatska – Zadar, Zadiz.
- Čuka, A. i Faričić, J. (2020). The Croatian Islands: An Introduction. U: Starc, N. (ur.), *The Notion of Near Islands – The Croatian Archipelago* (str. 55-88). Lanham, Boulder, New York i London: Rowman & Littlefield,.
- Deidda, M. (2016). Insularity and economic development: a survey. *International Review of Economics*, 63: 107-128
- Faričić, J. i Mirošević, L. (2014). Artificial peninsulas and pseudo-islands of Croatia. *Annales, Ser hist. et sociol*, 24 (2): 113-128.
- Faričić, J., Graovac, V. i Čuka, A. (2010). Mali hrvatski otoci – radno-rezidencijalni prostor i/ili prostor odmora i rekreacije / Croatian Small Islands – Residential and/or Leisure Area. *Geoadria*, 15 (1): 145-185.
- Faričić, J., Mirošević, L. i Graovac Matassi, V. (2013). Utjecaj depopulacije na kulturnu baštinu hrvatskih otoka. *Migracijske i etničke teme*, 29 (3): 404-431.
- Furley, P. A. (2016). Islands. U: Thomas, D. S. G. (ur.), *The Dictionary of Physical Geography*, Fourt Edition (str. 299). Hoboken: John Wiley and Sons Ltd.

- Gillis, J. (2004): *Islands of the Mind: How the Human Imagination Created the Atlantic World*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kincaid, P. (2007). Islomania? Insularity? The myth of the island in British science fiction. *Extrapolation (pre-2012)*, 48 (3): 462-471.
- Kotlyakov, V. M. i Komarova, A. I. (2007). *Elsevier's Dictionary of Geography in English, Russian, French, Spanish and German*. Amsterdam: Elsevier.
- Kozličić, M. (1990). *Historijska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku*, Split: Književni krug.
- Leder, T. D., Ujević, T. i Čala, M. (2004). Coastline lengths and areas of islands in the Croatian part of the Adriatic Sea determined from the topographic maps at the scale of 1: 25 000. *Geoadria*, 9 (1): 5-32.
- Marić, I., Panda, L., Faričić, J., Šiljeg, A., Domazetović, F. i Marelić, T. (2022). Long-Term Assessment of Spatio-Temporal Landuse/Landcover Changes (LUCCs) of Ošljak Island (Croatia) Using Multi-Temporal Data—Invasion of Aleppo Pine. *Land*, 11 (5), 620.
- Mayhew, S. (2015). *Oxford Dictionary of Geography*, Fifth Edition. Oxford: Oxford University Press.
- Oštarić, I. (2012). Korpus suvremenih toponima. U: Skračić, V. (ur.), *Toponimija otoka Paša*, Zadar: Sveučilište u Zadru, 271-476.
- Royle, S. A. (2001). *A geography of islands. Small island insularity*. London i New York: Routledge.
- Rubić, I. (1952). *Naši otoci na Jadranu*. Split: Odbor za proslavu desetgodišnjice Mornarice.
- Santa Cruz, Alonso de (c. 1560). *Islario general de todas las islas del mundo*. Madrid (Dostupno na mrežnim stranicama Biblioteca Digital Hispánica de la Biblioteca Nacional Española).
- Skok, P. (1950). *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima: toponomastička ispitivanja*. Zagreb: Jadranski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.
- Skračić, V. (1996). *Toponimija vanjskog i srednjeg niza zadarskih otoka*. Split: Književni krug Split i Zadar: Matica hrvatska – Ogranak Zadar.
- Skračić, V. (2009). Višeimenost u jadranskoj nesonimiji (na primjeru Kornatskog otočja). *Geoadria*, 14 (1): 141-163.
- Soja, E. W. (2008). Thirdspace: Toward a new consciousness of space and spatiality. U: Ikas, K. i Wagner, G. (ur.), *Communicating in the third space* (str. 63-75). New York: Routledge.
- Soja, E.W. (1999). Thirdspace: Expanding the Scope of the Geographical Imagination. U: Massey, D., Allen, J. i Sarre, P. (ur.), *Human Geography Today* (str. 260-278). Cambridge i Malden: Polity Press i Blackwell Publishers.

Stražičić, N. (1997). Prilog poznavanju ukupnog broja hrvatskih jadranskih otoka i broja naseljenih otoka među njima. *Pomorski zbornik*, 35: 219-240.

Šimunović, P. (2005). *Toponimija hrvatskoga jadranskog prostora*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

URL 1 <https://registar-otoka.gov.hr/> (pristupljeno u rujnu 2023.)

URL 2 <https://vrnik.com.hr/o-vrniku/> (pristupljeno u rujnu 2023.)

URL 3 <https://dubrovacki.slobodnadalmacija.hr/dubrovnik/zupanija/korcula/posljednji-skojar-s-vrnika-591785> (pristupljeno u rujnu 2023.)

Sažetak

Većina istraživanja hrvatskih otoka, bez obzira s kojeg se motrišta, s kojim ciljem i u okviru koje znanstvene discipline ono provodi, započinje definiranjem prostornog okvira, odnosno kratkim prikazom osnovnih geografskih obilježja. Premda su objavljene mnoge geografske znanstvene publikacije o hrvatskim otocima, još uvijek postoje mnoge nedoumice i nepoznanice. One pridonose pogrešnim konceptima i pristupima u istraživanju, ali i problemima u planiranju i provedbi različitih društvenih i gospodarskih aktivnosti koje se odnose na hrvatski otočni prostor. Predmet istraživanja koje je rezultiralo ovim radom jesu hrvatski otoci, a razmotreni su uzimajući u obzir enigme, apsurre i dihotomije kojima su prožeti. Cilj je utvrditi najčešće dvojbe i nepoznanice koje otežavaju oblikovanje jedinstvene tipologije, odnosno klasifikacije i kategorizacije otoka, ponajprije onih naseljenih, a zatim i planiranje njihovoga društveno-gospodarskog razvoja te provedbu planiranih aktivnosti. Korištenjem različitih izvora prostornih podataka i znanstvene literature te na temelju vlastitih višegodišnjih terenskih istraživanja otoka utvrđeni su osnovni problemi koji otežavaju jedinstven ili bar ujednačen pristup njihovim osnovnim prostornim odrednicama.

Ključne riječi: otoci, hrvatski otoci, geografija, Jadransko more, Hrvatska

CROATIAN ISLANDS – ENIGMAS, ABSURDITIES AND DICHOTOMIES

Summary

Most research on the Croatian islands, regardless of the perspective, aim and scientific discipline from which it is conducted, begins with the definition of the spatial framework, that is, with a brief description of the basic geographical features. Although many geographical scientific publications have been published on the Croatian islands, there are still many doubts and unknowns. They contribute to wrong concepts and approaches in research, but also to problems in planning and implementation of various social and economic activities related to the Croatian island area. The subject of research that has led to this paper is the Croatian islands, and it has been discussed taking into account the enigmas, absurdities and dichotomies with which they are afflicted. The aim is to identify the most common doubts and unknowns that complicate the formation of a clear typology, that is, the classification and categorisation of the islands, especially the inhabited ones, and then the planning of their socio-economic development and the implementation of the planned activities. By using various sources of spatial data and scientific literature and based on our own several years of field research on the islands, the basic problems that make it difficult to take a uniform or at least consistent approach to their basic spatial determinants have been identified.

Keywords: islands, Croatian islands, geography, Adriatic Sea, Croatia

